



Research Paper

Rational explanation of the effectiveness of the love and guardianship of the saints of Muhammad in the afterlife

Seyyede Zahra Mousavi Bayegi¹ , Seyyed Mortaza Hosseini Shahrudi^{*2} , Abbas Jawarshkian³ 

¹ PhD student in Transcendental Wisdom; Ferdowsi University of Mashhad, Iran.

zmousavibaygi@gmail.com

² Professor, Department of Islamic Philosophy and Theology, University of Ferdowsi, Mashhad, Iran.

shahrudi@ferdowsium.ac.ir

³ Associate Professor, Department of Philosophy and Islamic Theology, Ferdowsi University of Mashhad, Iran.

javareshki@um.ac.ir



[10.22080/jepr.2025.28301.1244](https://doi.org/10.22080/jepr.2025.28301.1244)

Received:

December 29, 2024

Accepted:

January 27, 2025

Available online:

February 15, 2025

Keywords:

Guardianship; Love; The Prophet and the Ahlul Bayt; Increase in pleasure; Decrease in pain

Abstract

From the perspective of Islamic philosophy, understanding the worlds after nature and the rulings governing them lead to human perfection and true happiness. Therefore, Muslim theologians have paid special attention to explaining the life after death and the states of souls in those levels. Among the rulings governing the afterlife is salvation and salvation through the love and guardianship of the saints of Muhammad, which, in addition to its theoretical importance, is also important in practice because it is hopeful; according to numerous narrations, loving the Prophet and his family reduces or eliminates suffering and increases pleasure in the afterlife. The present study, written in a descriptive-analytical manner, has attempted to provide a philosophical-rational explanation and analysis of this narrative claim, the result of which is an argument in proving the increase of pleasures, relying on the creation of similarity between the lover and the beloved, and another argument in proving the reduction of pain, relying on the difference in intensity and weakness of the forms acquired by the soul and their dominance over each other in the emergence and manifestation of other-worldly states.

*Corresponding Author: Seyyed Mortaza Hosseini Shahrudi

Address: University of Ferdowsi, Mashhad, Iran

Email: shahrudi@ferdowsium.ac.ir



Extended Abstract

1. Introduction

One of the foundational tenets of divine religions is that salvation in the afterlife is contingent upon love and devotion to prophets and saints, as well as emulation of their conduct. This doctrine, and particularly its application to the Prophet Muhammad and his household, occupies a central position within Shia Islamic belief. Authentic religious sources consistently present love and wilayah (allegiance) to the Prophet and his household as pivotal factors in the path towards spiritual elevation and eternal bliss. Consequently, a rational elucidation of this doctrine provides a compelling response to one of humanity's fundamental questions regarding the afterlife.

The significance of this topic is magnified in our contemporary world, characterized by a pervasive spiritual crisis. A rational explication of this doctrine not only deepens our understanding of Shia teachings and strengthens the bond between reason and faith but also facilitates meaningful dialogue between Islamic knowledge and contemporary theological thought. Accordingly, addressing the question of "Why does loving and being loyal to the Prophet Muhammad and his household influence our post-mortem existence?" through a philosophical and argumentative lens is essential for meeting the spiritual needs of contemporary humanity and enhancing the stature of Islamic knowledge within the global intellectual sphere.

2. Methods

The present study is written using a descriptive-analytical method.

3. Results

The present study, with the aim of providing an analysis and explanation of the ruling on the effect of love for the Prophet (peace be upon him and his family) and the Ahl al-Bayt (peace be upon them) and their guardianship, has reached two arguments. The first argument is that since man is inherently a seeker of perfection and, on the other hand, love and affection are the knowledge of perfection, when a man recognizes the saints of Muhammad (peace be upon them) as the most perfect manifestation of God Almighty, he becomes their lover and follows their path. In this way, he either follows the path of perfection or, beyond that, is actually adorned with the perfections of the saints of Muhammad (peace be upon them). In both cases, an image is imprinted in the soul that leads it to increased liking and sensual pleasures.

The second argument, considering that knowledge or acceptance in the stages after death arises from within the soul, is that whenever two powers correspond to each other, it seems as if the weaker power has disappeared and, as a result, no effect is produced on it. On the other hand, since no form, except the form of knowledge and love for God Almighty (the form of monotheism), is the counterpart of the form of love for the saints of Muhammad (peace be upon him), the form of love for them dominates and prevails over every other form and, therefore, as if it removes the effect of every opposing action.

In this way, it becomes clear that in the hereafter, the factor of increasing pleasure and happiness or reducing pain arises from the realm of the soul. In other words, contrary to what is initially thought, the love or guardianship of the saints of Muhammad (peace be upon him) does not



cause a perfection outside the soul, but is the true perfection of man.

4. Conclusion

the present study, by studying the narrations and relying on rational principles, has concluded that the reason for the increase in pleasure and decrease in pain in the stages of life after death is due to loving and following the Prophet and the Ahl al-Bayt, which is due to the possessions and accumulations of the soul. In other words, after death, the effects of loving the Prophet and the Ahl al-Bayt and following them become apparent to man, while he did not pay attention to the value and status of those effects in the world, just as in a stage of the resurrection, the

sovereignty of God over the universe becomes apparent while it was hidden from view in the world.

Funding

This research was written without financial support.

Authors' contribution

The present research is an article extracted from a doctoral dissertation; this article was written under the supervision of Dr. Hosseini Shahrudi.

Conflict of interest

There is no conflict of interest.

Acknowledgments

Thank you to everyone who helped me write this article.



References

Şadr al-Dīn Shīrāzī, Muḥammad ibn Ib-rāhīm. *al-Ḥikma al-muta'aliyya fī al-asfār al-'aqliyya al-arba'a*. Qom: Maktabat al-Muṣṭafawī, 1368.

Şadr al-Dīn Shīrāzī, Muḥammad ibn Ib-rāhīm. *al-Mabda' wa al-ma'ād*. n.p.: n.p., n.d.

Şadr al-Dīn Shīrāzī, Muḥammad ibn Ib-rāhīm. *al-Mazāhir al-ilāhiyya fī asrār al-'ulūm al-kamāliyya*. Ed. Muḥammad Khāmena'ī. Tehran: Bunyād-i Ḥikmat-i Islāmī-yi Şadrā, 1378.

Şadr al-Dīn Shīrāzī, Muḥammad ibn Ib-rāhīm. *Tafsīr al-Qur'ān al-karīm*. Corr. Muḥammad Khwājawī. Qom: Bīdār, 1366 (a).

Şadr al-Dīn Shīrāzī, Muḥammad ibn Ib-rāhīm. *Sharḥ uṣūl al-Kāfī*. Corr. Muḥammad Khwājawī. Annot. 'Alī ibn Jamshīd Nūrī. Tehran: Wizārat-i Farhang va Āmūzish-i 'Ālī, Mu'assisā-yi Muṭāla'āt va Taḥqīqāt-i Farhangī (Pazhūhishgāh), 1366 (b).



علمی

تبیین عقلانی اثرگذاری محبت و ولایت اولیاء محمدی در حیات پس از مرگ

سیده زهرا موسوی بایگی^۱، سید مرتضی حسینی شاهرودی^{۲*}، عباس جوارشکیان^۳^۱ دانشجوی دکتری حکمت متعالیه؛ دانشگاه فردوسی مشهد^۲ استاد گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد، ایران^۳ دانشیار گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد، ایران[10.22080/jepr.2025.28301.1244](https://doi.org/10.22080/jepr.2025.28301.1244)

چکیده

از منظر فلسفه اسلامی، شناخت عوالم پس از طبیعت و احکام حاکم بر آن‌ها، موجب کمال و سعادت حقیقی آدمی است، از این رو متألهان مسلمان اهمیاتی ویژه به تبیین حیات پس از مرگ و حالات نفوس در آن مراتب داشته‌اند. از جمله احکام حاکم بر عوالم اخروی، نجات و رستگاری به واسطه محبت و ولایت اولیاء محمدی است که افزون بر اهمیت بُعد نظری، در مقام عمل نیز به دلیل امید بخش بودن، حائز اهمیت است؛ بر اساس روایات متعدد، دوست داشتن پیامبر و اهل بیت، موجب کاهش یا اسقاط آلام و نیز فزونی لذات در حیات پس از مرگ می‌شود. پژوهش حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی نگاشته شده، کوشیده است از این مدعای نقلی، تبیین و تحلیلی فلسفی-عقلانی ارائه کند که محصل آن، یک استدلال در اثبات فزونی لذات، با تکیه بر ایجاد سنخیت میان محب و محبوب و استدلالی دیگر در اثبات کاهش آلام، با تکیه بر تفاوت شدت و ضعف صور مکتسبه نفس و غلبه آن‌ها بر یکدیگر در ظهور و بروز حالات اخروی، است.

تاریخ دریافت:

۹ آذر ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۸ بهمن ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۲۷ بهمن ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

ولایت؛ محبت؛ پیامبر و اهل بیت؛ فزونی لذت؛ کاهش الم

* نویسنده مسئول: سید مرتضی حسینی شاهرودی

آدرس: دانشگاه فردوسی مشهد، ایران

ایمیل: shahrudi@ferdowsium.ac.ir



۱ مقدمه

یکی از آموزه‌های بنیادین ادیان الهی، نجات اخروی به واسطه محبت داشتن به انبیاء و اولیاء و نیز پیروی از ایشان است. این آموزه و به طور خاص نسبت به پیامبر اسلام] و اهل بیت، جایگاه ویژه‌ای در نظام اعتقادی شیعه دارد، به گونه‌ای که در منابع اصیل دینی، محبت و ولایت نسبت به پیامبر] و اهل بیت به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی در مسیر تعالی معنوی و سعادت اخروی انسان مطرح شده است، از این رو تبیین عقلانی این آموزه، پاسخی مستدل به یکی از پرسش‌های بنیادین آدمی در باب سرنوشت اخروی است. اهمیت این موضوع در دنیای امروز که با بحران‌های معنوی مواجه است، دو چندان می‌شود. تبیین عقلانی چنین آموزه‌ای نه تنها به تعمیق فهم آموزه‌های شیعی و تقویت پیوند میان عقل و ایمان کمک می‌کند، بلکه زمینه‌ساز گفت‌وگوی مؤثر میان معارف اسلامی و اندیشه‌های الهیاتی معاصر است. به این ترتیب پرداختن به این پرسش که «چرا دوست داشتن اولیاء محمدی و ولایت ایشان، در عوالم پس از مرگ، اثرگذار است؟» با رویکرد فلسفی و استدلالی، ضرورتی برای پاسخ‌گویی به نیازهای معنوی انسان امروز و تقویت جایگاه معارف اسلامی در عرصه اندیشه جهانی به شمار می‌آید.

نگارنده در پژوهش حاضر به منظور پاسخ به این پرسش، پس از اشاره به روایات، به تبیین فلسفی محبت و ولایت اشاره کرده و سپس به استدلال فلسفی مدعای مزبور پرداخته است. شایان ذکر است بر اساس استقراء صورت گرفته تاکنون پژوهشی که به تحلیل فلسفی و عقلانی اثرگذاری محبت و ولایت اولیاء محمدی پرداخته باشد، نگاشته نشده است.

۲ روایات ناظر به اثرگذاری محبت و ولایت در حیات پس از مرگ

مطابق با روایات متعدد «محبت به پیامبر و اهل بیت» و نیز «پذیرش ولایت ایشان»، فزونی نعمت و لذت یا کاهش الم و نقتم را به همراه خواهد داشت. در این اخبار (۱) **گاه از سودمندی محبت یا ولایت اولیاء محمدی در مواقف متعدد سخن به میان آمده است؛** به عنوان نمونه در روایات متعدد از پیامبر اکرم] نقل شده که «محبت به پیامبر] و اهل بیت» در هفت موطن سخت، شامل هنگام مرگ، مواقف قبر، بعث، نشر صحیفه اعمال، حساب‌رسی، میزان و صراط نافع است (ابن بابویه، ۱۳۷۱، ۲، ۳۶۰؛ برقی، ۱۳۷۱ق، ۱، ۱۵۲-۱۵۳؛ حافظ برسی، ۱۴۲۲ق، ۹۰؛ دیلمی، ۱۴۱۲ق، ۲، ۲۹۴؛ خزاز، ۱۴۰۱ق، ۱۰۸-۱۰۹). همچنین سلمان فارسی نیز از پیامبر] روایت کرده که محبت به حضرت صدیقه طاهره، در صد موضع هولناک، سودمند است (دیلمی، ۱۴۱۲ق، ۲، ۲۹۴). (۲) **گاهی نیز به نافع بودن محبت یا ولایت ایشان در مواقف خاص اشاره شده است.**

به عنوان نمونه در روایتی از امام صادق آمده هنگامی که اعمال آدمی در قبر بر وی تجسم می‌یابد، «ولایت او نسبت به اهل بیت»، از گوشه قبر به نماز، زکات، حج و روزه می‌گوید نقصان‌های شما را من بر طرف خواهم کرد (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۳، ۲۴۱). مقصود از بیان مزبور، همان امداد در مسائله قبر است که در نهایت شادمانی و سرور را به همراه دارد، چنان‌که از خاتم الانبیاء] به دو طریق مختلف گزارش شده که برادران علی (یاران و دوستان نزدیک) در سه موطن شادمان‌اند و از جمله آن‌ها هنگام مُسائله قبر می‌باشد (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ۵۶۱؛ حلی، ۱۹۵۱م، ۱، ۱۵). نظیر این سخن را امیرالمؤمنین نیز به حارث همدانی فرموده است (دیلمی، ۱۴۰۸ق، ۴۶۱). همچنین امان از وحشت قبر (بغدادی، ۱۴۱۷ق، ۴، ۳۲۳) و به طور کلی نجات از عذاب‌های گوناگون



مجموعاً ۹ روایت در این باب می‌شود، بدین صورت نیز نقل شده که در آن روز که حق تعالی خلایق را در صحرای واحدی جمع کند، حساب شیعیان بر عهده اهل بیت خواهد بود. آنچه از حق الله، میان آنان و خدا باشد، به وساطت آل محمد، بخشیده می‌شود و آنچه از حق الناس، میان آنها و مردم باشد، به واسطه عطایا و هبه ایشان به مردم می‌شود و آن حقی که از اهل بیت بر ذمه شیعیان است نیز به شفاعت و کرامت ایشان بخشیده می‌شود (ر.ک: استرآبادی، ۱۴۰۹ق، ۷۶۲-۷۶۳؛ کلینی، ۱۴۰۷ق، ۸، ۱۶۲؛ ابن بابویه، ۱۳۷۸ق، ۲، ۵۷-۵۸ ابن شاذان قمی، ۱۴۰۷ق، ۲۲۴؛ طوسی، ۱۴۱۴ق، ۴۰۶) ۲.

به این ترتیب می‌توان گفت مضمون مشترک روایات متعدد منقول از فریقین بیان‌گر آن است که فعلیت محبت و ولایت پیامبر خاتم [و اهل بیت، موجب کاهش یا اسقاط آلام و فزونی لذات و ابتهاجات می‌گردد. در ادامه تلاش شده از این مهم،

عالم برزخ (قبر) از دیگر آثار محبت یا ولایت شمرده شده است (ر.ک: ثعلبی، ۱۴۲۲ق، ۸، ۳۱۴؛ زمخستری، ۱۴۰۷ق، ۴، ۲۲۰؛ ایجی، ۱۴۲۸ق، ۱، ۲۳۲).

نمونه دیگری از اثرگذاری محبت و ولایت اهل بیت را می‌توان در موقف حساب مشاهده کرد؛ قَبِيصَةُ بن يزيد الجُعْفِي می‌گوید هنگامی که درباره آیات بیست و پنجم و بیست و ششم سوره غاشیه^۱ از امام صادق سوال کردم، حضرت فرمودند این آیات درباره ما اهل بیت نازل شده است. روز قیامت، حق تعالی حسابرسی شیعیان را بر عهده اهل بیت قرار می‌دهد؛ برای گناهایی که بین آنان و حق تعالی است، خاتم الانبیاء [طلب بخشش می‌کند و آن گناهایی که میان آنان و مردم است را رسول الله] ادا می‌کند و ما نیز آنچه میان آنان و ما اهل بیت است را می‌بخشیم تا بدون محاسبه وارد بهشت شوند (کوفی، ۱۴۱۰ق، ۵۵۲). همین مضمون، از طُرق دیگری (بنابر استقرای نگارنده در ۸ روایت مختلف که

۱- «إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ» (غاشیه: ۲۵-۲۶)

۲- همچنین در متون دینی آثار دیگری برای صاحبان صورت محبت و ولایت ذکر شده است؛ بنا بر احصاء نگارنده این امور بدین شرح اند: سیراب (کوفی، ۱۴۱۰ق، ۹۲)، پوشیده و آراسته (ر.ک: کوفی، ۱۴۱۰ق، ۲۴۷؛ برقی، ۱۳۷۱ق، ۱، ۱۷۹؛ همان، ۱۷۹-۱۷۸) با چهره‌هایی درخشان (ابن‌شاذان، ۱۴۰۷ق، ۶۶)، مبعوث شدن محبان و موالیان اولیاء محمدی (درحالی که دیگر نفوس عریان (ابن حیون، ۱۴۰۹ق، ۲، ۲۶۲)، تشنه (طوسی، بی تا، ۷، ۲۰۷)، کره المنظر (اشکوری، ۱۳۷۳، ۳، ۸۵-۸۶)، از قبر می‌خیزند و از عالم برزخ گذر می‌کنند)، بدون حساب وارد بهشت شدن (ایجی، ۱۴۲۸ق، ۱، ۲۳۳؛ مفید، ۱۴۱۳ق، ۱، ۱۲۹؛ کوفی، ۱۴۱۰ق، ۳۴۹؛ همان، ۴۰۸؛ ابن بابویه، ۱۳۷۶، ۵۶۲؛ قمی، ۱۳۶۳، ۱، ۱۲۸؛ ابن‌شهرآشوب، ۱۳۷۹ق، ۳، ۲۳۷؛ کوفی، ۱۴۱۰ق، ۳۴۹؛ ابن بابویه، ۱۳۷۶، ۵۶۲)، نصب نشدن میزان برای محبان اهل بیت (اخطب خوارزم، ۱۳۸۱، ۱، ۱۰۰؛ ابن بابویه، ۱۳۷۱، ۲، ۵۱۵)، سرعت در شفاعت و بخشیده شدن (ر.ک: امام حسن عسکری، ۱۴۰۹ق، ۱۱۰-۱۱۱)، زوال سیئات به واسطه محبت به اولیا محمدی (ابن شهرآشوب، ۱۳۷۹ق، ۳، ۱۹۸؛ حمیری، ۱۴۱۳ق، ۳۹) و تبدل آنها به نیکی‌ها و فزونی حسنات (طوسی، ۱۴۱۴ق، ۱۶۴)، مشروط بودن عبور از صراط به محبت و ولایت اولیاء محمدی (طبری، ۱۳۸۳ق، ۱۴۴؛ ابن بابویه، ۱۳۷۶، ۲۸۸؛ قندوزی، ۱۴۲۲ق، ۲، ۲۹۵؛ اربلی، ۱۳۸۱ق، ۱، ۱۰۳؛ ابن بابویه، ۱۳۷۸ق، ۱، ۳۰۴؛ اخطب خوارزم، ۱۴۱۱ق، ۷۱؛ قندوزی، ۱۴۲۲ق، ۱، ۲۵۵؛ طبری، ۱۳۸۶، ۱، ۳۴۳)، عدم ورود

شیعیان به دوزخ (ابن بابویه، بی تا، ۳۸-۳۹؛ همان، ۴۱-۴۲؛ همو، ۱۳۷۶، ۴۷۴؛ همو، ۱۳۷۸ق، ۲، ۷۳؛ ابن شاذان، ۱۴۰۷ق، ۵۶-۵۷؛ دیلمی، ۱۴۰۸ق، ۴۵۵؛ کلینی، ۱۴۰۷ق، ۱، ۴۳۱-۴۳۰؛ همان، ۸، ۳۳-۳۴؛ همان، ۷۸؛ همان، ۱۴۱؛ کوفی، ۱۴۱۰ق، ۳۶۰-۳۶۱؛ همان، ۵۵۸؛ ایجی، ۱۴۲۸ق، ۱، ۲۳۳؛ برقی، ۱۳۷۱ق، ۱، ۱۷۲؛ راوندی، ۱۴۰۷ق، ۲۷۴-۲۷۵؛ نجاشی، ۱۳۶۵، ۳۹، برائت محبان اهل بیت از دوزخ (ابن بابویه، ۱۳۸۵، ۱، ۱۴۴؛ همو، ۱۳۷۱، ۲، ۵۱۵؛ استرآبادی، ۱۴۰۹ق، ۴۷۲-۴۷۳؛ طوسی، ۱۴۱۴ق، ۳۶۸). شایان ذکر است برخی روایات حاکی از ورود گروهی از محبین به جهنم است؛ تفصیل سخن آن که بر اساس برخی متون دینی، محبت و ولایت اولیاء محمدی آن قدر ارزشمند است که با وجود آن، هیچ گناهی، فرجام آدمی را دوزخ قرار نمی‌دهد؛ دوستداران و ولایت‌مداران غالباً توسط دردها و رنجش-های دنیوی، مرگ سخت (عده‌ای از نویسندگان، ۱۴۲۳ق، ۲۰۰) یا آلام مواقف متعدد قیامت پاک شده و به بهشت می‌روند؛ با این حال چنانچه گروهی از اینان، در حیات دنیوی خویش بر مخالفت با شریعت و تعالیم حضرت رسول [اصرار ورزیده باشند (به جز کفر)، در بالاترین طبقه دوزخ افکنده خواهند شد، تا پاک و شایسته ورود به بهشت شوند (امام حسن عسکری، ۱۴۰۹ق، ۳۰۵-۳۰۷؛ همان، ۳۰۷) اما سرانجام به واسطه محبت به اولیاء محمدی از جهنم رهایی یافته و وارد بهشت می‌شوند، همان‌طور که صریح برخی روایات دیگر نیز چنین می‌باشد (امام حسن عسکری، ۱۴۰۹ق، ۶۶۳-۶۶۵).



هم به چشم دل مشاهده کرده و هم با استعانت از عقل، ایمان خود را مبرهن و مدلل ساخته‌اند (ملاصدرا، ۱۳۶۸، ۷، ۱۵۲). دلیل گروه اخیر بر سر بیان عشق در عوالم امکانی آن است که (مقدمه نخست) هر وجودی، به میزان شدت وجودی‌اش، خیر است؛ بنابراین وجود مطلق که هیچ نقصانی در آن نباشد، خیر مطلق و ابتهاج نامتناهی است. (مقدمه دوم) از سوی دیگر هر موجودی، وجود و خیر را می‌طلبد، نه عدم و شرور را (مقدمه سوم) و از دیگر سو وجود محض نامتناهی، منحصر در حق تعالی است. بر این اساس حق تعالی، شایسته کامل‌ترین محبت و برترین ابتهاج است، از این رو در مقام اول، او خود، عاشق و محب خود است و در مقام دوم تجلیات و مظاهر بیش از هر چیز عاشق او هستند. بدین جهت است که متالهان معتقدند هیچ چیزی خالی از محبت و عشق الهی نیست و چنانچه جهان تجلیات، لحظه‌ای از این عشق تهی گردد، نظام امکانی محو و هلاک می‌گردد (ملاصدرا، ۱۳۶۸، ۷، ۱۴۹).

افزون بر عشق و میل به خیر مطلق که به علم بسیط در تمام مظاهر خداوند وجود دارد، برای برخی موجودات/مظاهر و به طور خاص انسان، گونه‌ای دیگر از عشق حاصل می‌شود که ثمره علم ترکیبی و اختیار و اراده اوست. به عبارت دیگر در کنار عشق تکوینی انسان به عنوان معلول، به حق تعالی به عنوان علت و محبت عام خداوند به عنوان علت به انسان به عنوان معلول، آدمی می‌تواند با علم و اراده، مسیر حرکت جوهری خود را به گونه‌ای انتخاب کند که در نهایت او محب و محبوب خداوند یا مبعوض درگاه حضرت حق باشد.

این عشق و محبت خاص، مشتمل بر دو قسم حقیقی و مجازی می‌شود؛ مُراد از عشق حقیقی، محبت شدید به حق تعالی است. محبت مجازی نیز دو گونه است؛ حیوانی و نفسانی. مقصود از عشق حیوانی، محبتی است که در اثر تحریک قوای

تبیین و تحلیل فلسفی ارائه گردد؛ بدین منظور در گام نخست به محبت و ولایت و سپس تبیین فلسفی مدعای مزبور اشاره شده است.

۳ چستی عشق و محبت

محبت در لغت به معنای طلب کردن چیزی است که مُحب آن را خیر می‌داند (راغب، ۱۴۱۲ق، ۲۱۴) و در اصطلاح اهل حکمت، محبت عبارت است از «ادراک کمال مؤثر و پسندیده» (طوسی، ۱۳۸۶، ۳، تعلیقه: ۳۶۱) که در صورت شدت یافتن به «عشق» مبدل می‌گردد (ملاصدرا، ۱۳۶۸، ۷، ۱۴۸). عشق در لغت به شدت محبت تعریف شده است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱۰، ۲۵۱) در مقام تعریف اصطلاحی آن، تعاریف گوناگونی ارائه شده است. به عنوان نمونه گاهی عشق را «شعور و ادراک کمال» (ملاصدرا، بی تا، ۱۴۷) و گاهی «ابتهاج، سرور و لذت از تصور حضور معشوق» (شیخ اشراق، ۱۳۷۲ش، ۱، ۹۱؛ طوسی، ۱۳۸۶، ۳، ۳۵۹؛ ملاصدرا، بی تا، ۱۵۲) دانسته‌اند. همچنین در مواضعی، عشق را «میل شدید به اتحاد با معشوق» تعریف کرده‌اند (بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۴۱۴ق، ۲۱۱). با التفات به معنای محبت و عشق، روشن می‌گردد در تلقی حکمی میان محبت و عشق تفاوت ماهوی وجود نداشته (سبزواری، ۱۳۷۴، ۳، ۱۶۰)^۱ و تمایز این دو در شدت و ضعف است، به ویژه آن‌که در مواضعی تعاریف ارائه شده برای محبت با تعریف عشق برابر است، بنابراین ضمن التفات به تفاوت شدت و ضعف عشق و محبت، می‌توان این دو را به جای یکدیگر به کار برد.

به باور حکما، عشق و محبت به دو قسم کلی تقسیم می‌شود؛ عشق عام و عشق خاص. مقصود از عشق عام، عشق جاری در جهان هستی است (ابن سینا، بی تا، ۳۷۵). گروهی سر بیان این عشق در هستی را به دیده جان مشاهده کرده، گروهی به حسب ایمان به کتاب و سنت پذیرفته و گروهی نیز

^۱ «نیست فرقی در میان حبّ و عشق / شام در معنی نباشد جز دمشق»



مریم: ۶۹؛ قصص: ۱۵). در اصطلاح معانی متعددی برای شیعه ذکر شده است. برخی معتقدند شیعه به گروهی از مسلمانان که علی و اهل بیت ایشان را بسیار دوست می‌دارند، اطلاق می‌شود (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۸، ۱۸۹) که این معنا شامل تمام مسلمانان جز نواصب می‌شود (سبحانی، ۱۴۲۷ق، ۶، ۷). برخی دیگر شیعیان را گروهی می‌دانند که به برتری علی بن ابی‌طالب بر عثمان یا سایر خلفا معتقدند (ربانی گلیپاگانی، ۱۳۸۵، ۲۵-۲۶)؛ ریشه این دیدگاه را می‌توان روایات متعددی دانست که در فضیلت امیرالمؤمنین در کتب اهل سنت نقل شده است (سبحانی، ۱۴۲۷ق، ۶، ۸). شهرستانی در *ملل و نحل*، شیعیان را گروهی معرفی می‌کند که امامت را منحصر در علی و فرزندان ایشان می‌دانند. به باور اینان، امامت مسئله مصلحتی و دنیایی نیست تا انتخاب امام به مردم واگذار شود بلکه از ارکان اصلی دین بوده و از این رو نصب امام باید با نص یا وصیت باشد. این گروه همچنین به عصمت انبیاء از گناهان کبیره و صغیره و نیز وجوب تولی و تبری در باور، گفتار و کردار معتقدند (شهرستانی، ۱۳۶۴، ۱، ۱۶۹).

با عنایت به سطور فوق، روشن می‌شود در ولایت‌پذیری، مسئله تبعیت از اوامر اولیاء محمدی، مطرح است و از آنجا که تبعیت و اطاعت از اولیاء محمدی، به ویژه آن که همواره اختیاری بوده، مسبوق به محبت و درک جایگاه ایشان است، می‌توان محبت را مقدمه تبعیت دانست. بر این اساس اگر کمالی به واسطه محبت، برای محب اثبات شد، برای مطیع و تابع نیز اثبات می‌شود.

۵ تبیین فلسفی اثربخشی

محبت و ولایت اولیاء محمدی

در حیات پس از مرگ

پیش از پرداختن به تبیین فلسفی روایات مزبور شایسته است توجه داشت: رابطه ولایت و محبت، عام و خاص مطلق است، از این رو هر سود و منفعتی که در ملکه محبت وجود داشته باشد، به

شهوانی برانگیخته می‌شود و منظور از عشق نفسانی، محبتی است که در اثر تناسب روحی و سنخیت عاشق و معشوق به وجود می‌آید (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ۵۰). محبوب‌های عشق نفسانی به دلیل انحصار توجه عاشق به معشوق و روی‌گرداندن از سایر امور و نیز تلطیف نفس و صفای باطن، زمینه وصول به محبوب حقیقی را فراهم می‌کند، از این رو اهل معرفت، ندای «المجاز، قنطرة الحقیقة» سر می‌دهند و معتقدند معشوق مجازی به مثابه معبر و مسیر وصول به معشوق بالذات است (جوادی آملی، ۱۴۲۷ق، ۴۰، ۳۴۹-۳۵۰).

۴ چیستی ولایت و پیروی

ولایت مصدری از ریشه «وَلَاءَ» و در لغت به معنای «قرار گرفتن دو چیز در کنار هم به‌گونه‌ای که میان آن دو فاصله‌ای نباشد»، است. ولایت را می‌توان به «کسر واو» و نیز «فتح واو»، قرائت کرد. اگر این مصدر ولایت، خوانده شود به معنای یاری کردن و چنانچه ولایت تلفظ شود، سرپرستی معنا می‌شود، هر چند برخی بر این باورند که میان این دو قرائت، تفاوتی وجود ندارد و هر دو تلفظ به معنای سرپرستی به کار می‌رود (راغب، ۱۴۱۲ق، ۸۸۵). همچنین گاهی ولایت را به معنای دوست داشتن و ولی را به معنای دوست به کار می‌برند (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱۵، ۴۰۸) که در حقیقت بازگشت آن، به معنای نخست است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶، ۷۷). به هر تقدیر اگر ولی در روایات مورد بحث در پژوهش حاضر، به معنای یاور و دوستدار باشد، به قابلیت سابق باز می‌گردد و چنانچه مانند آیه ولایت به معنای سرپرست باشد، پذیرش ولایت ایشان به معنای شیعه و پیرو بودن است.

شیعه در لغت به معنای اتباع و پیروان و انصار می‌باشد (جوهری، ۱۳۷۶ق، ۳، ۱۲۴۰) و به گروهی از مردم اطلاق می‌شود که در امری با یکدیگر هم‌عقیده بوده و از یکدیگر حمایت و پیروی می‌کنند (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۸، ۱۸۸)، چنان‌که در قرآن کریم نیز به همین معنا به کار رفته است (صافات: ۷۹-۸۳)؛



در نفس باقی بوده و بیش از هر کمال وجودی دیگری امکان اثرگذاری دارد.

مقدمه دوم این است که اگر آدمی، کمالی را پسندیده و مطلوب بداند و خود را فاقد آن بیابد و به تعبیر دیگر به صاحب کمال مذکور، محبت پیدا کند، سرانجام او، قرابت با محبوب است، زیرا (۱) یا محب فاقد کمال محبوب است. در این فرض، محبت موجب می‌شود آدمی که بالذات طالب کمال است، هم سنخ با محبوب گردد؛ بدین نحو که محب به کمال در محبوب مشتاق شده و وصول به آن را **غایت** خود قرار می‌دهد. در این مسیر (با توجه به تفاوت مراحل محبت) محب، رفته رفته به دلیل شدت توجه به محبوب، همچون محبوب شده و رنگ او را به خود می‌گیرد. (۲) یا محب دارای کمال محبوب است. در این حالت نیز که علت محبت ورزیدن به محبوب، حب به ذات و سنخیت با محبوب است، محب و محبوب با یکدیگر قرابت دارند. به این ترتیب در هر حال، محبت به محبوب، منجر به قرابت و جمع محب و محبوب می‌گردد.

مقدمه آخر این استدلال آن است که برترین و کامل‌ترین موجود در نظام امکانی، پیامبر خاتم [ابن بابویه، ۱۳۷۱، ۲، ۴۱۳؛ همو، ۱۳۹۵، ۲، ۶۶۹؛ همو، ۱۳۷۸، ۱، ۲۶۲؛ ترمذی، ۱۹۹۸، ۵، ۴۰۵؛ دارمی، ۱۴۲۱، ۱، ۱۹۵] و سپس اهل بیت می‌باشند (کلینی، ۱۴۰۷، ۱، ۳۸۹؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۵، ۱۹). ایشان، اگرچه به حسب ظاهر اولیه و ماده بدنی همچون دیگران‌اند اما به حسب مرتبه تجردی قابل مقایسه با سایر بنی آدم نیستند (ملاصدرا، ۱۳۶۶، ب، ۲، ۴۰۳-۵۰۴). بر اساس دیدگاه حکمای شیعه، پیامبر اسلام، مظهر اعتدالی اسم اعظم حق تعالی

نحوی برتر در ملکه ولایت وجود خواهد داشت. توضیح بیش‌تر آن که مقصود از پذیرش ولایت و پیروی از اوامر اولیاء محمدی، آن است که با علم حداقلی به جایگاه الهی نبی و امام، حکم ایشان را، حکم خداوند دانسته و از آنان اطاعت شود. از منظر حکما این پیروی و تبعیت، فارغ از متعلق آن، عملی اختیاری است و هر عمل اختیاری، مسبوق به اراده و پیش از آن شوق و قبل از آن علم است (طباطبایی، ۱۴۳۶ق، ۱۲۲). به عبارت دیگر نفس پس از علم به سودمندی [و کمال] یک امر، به آن مشتاق شده و چنانچه شوق شدت یابد، نفس آن امر را اراده کرده و سپس بدان عمل می‌کند (ملاصدرا، ۱۳۶۸، ۶، ۳۵۶). به این ترتیب با نظر به مبادی افعال اختیاری نزد حکما، می‌توان گفت پیروی و تبعیت از اولیاء کمال با تمام مراتب مختلفش، در امتداد محبت و عشق به ایشان است، از این رو چنانچه بتوان تبیین کرد «چرا محبت می‌تواند موجب فزونی لذات یا کاهش آلام اخروی باشد؟»، می‌توان راز اثرگذاری پیروی و تبعیت از اولیاء محمدی را نیز یافت.

پرسش فوق یعنی تبیین اثرگذاری محبت انسان کامل [در حالات نفوس، به گونه‌ای که منجر به فزونی لذات گردد، متوقف بر چند مقدمه است؛ **مقدمه اول** آن که اگرچه در میان کمالات وجود، به حسب مقام بطون و بساطت، تمام کمالات مساوق با وجود اند، اما در مقام ترتب و تفصیل و ظهور برای ما، علم مبدا هر کمال دیگری است (جز حیات). به این ترتیب دامنه و سعه علم از هر کمال دیگری وسیع‌تر و گسترده‌تر است. از سویی دیگر روشن شد محبت چیزی جز علم به کمال نیست؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت محبت، گونه‌ای از علم است که

به صورت اخبار «وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (انعام: ۱۶۳) و باری دیگر به صورت امر «وَأَمْرٌ لِأَنَّ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ» (زمر: ۱۲) عنوان «نخستین مسلمان» بر پیامبر [روzbهان بقلی، ۲۰۰۸م، ۱، ۴۰۹؛ عراقی، ۱۴۲۶ق، ۱، ۲۲۸؛ جوادی آملی، ۱۳۸۸، ۹۴] و به این ترتیب تفاوت در مرتبه باطنی آن جناب [با دیگر انسان‌ها است.

۱- حق آن است که اساساً نحوه آفرینش پیامبر، با سایر نفوس متفاوت است؛ ایشان [اگر چه به حکم آیه «قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ» (کهف: ۱۱۰)، در جنبه بشری و ظاهری، مثل دیگر انسان‌هاست (راغب، ۱۴۱۲ق، ۱۲۵) و از این رو در آیه مزبور نیز از واژه بشر به معنای ظاهر و جلد استفاده شده (راغب، ۱۴۱۲ق، ۱۲۴)، اما از حیث باطن و روحانیت تفاوتی فاحش با دیگران دارد، چنان‌که در جای دیگر فرمود: «إِنِّي لَسْتُ مِثْلَكُمْ» (ابن حنبل، ۱۴۱۶ق، ۱۰، ۶۲). همچنین در قرآن کریم یک مرتبه



می‌گردد، باید تبیین کرد «چرا محبت و به دنبال آن ولایت می‌تواند موجب اسقاط یا کاهش آلام اخروی گردد؟». این پاسخ نیز مشتمل بر چند مقدمه است.

مقدمه اول آن که آن‌چه بر بنی آدم در جهان آخرت می‌گذرد، جملگی معلول یا به تعبیر بهتر ظهور مکتسبات و فعلیات مکنون در نفس است (حسینی طهرانی، ۱۴۲۷ق، ۹، ۴۵۲). به این ترتیب آنچه برای نفس ظاهر می‌شود، خواه از قبیل صور لذیذ باشد و خواه از قبیل صور مؤلم و عذاب آور، همه و همه برخاسته از باطن نفس است. بر این اساس باید توجه داشت، مقصود از آن که دوستداران و پیروان اولیاء محمدی مشمول الطاف ویژه‌ای چون فزونی لذت یا اسقاط یا کاهش آلام می‌شوند، آن نیست که امری از خارج اثر کند بلکه هر آن‌چه رخ می‌دهد، ریشه در باطن نفس دارد. چنانکه به تصریح ملاصدرا در شفاعت، شافع حقیقی صورت در نفس است.

«فإنّ معنی کون الرسول [شفیعا إنّ الایمان بحقیقته و الاعتراف برسالته یوجب هیئة فی النفس، بها یستحقّ لنور الرحمة و النجاة من عذاب النار و المؤثر فی الشفاعة، صورة النبی الحاصلة فی النفس العارفة به] و لیست أمرا منفصلا عن ذات المؤمن و کذا الحال فی سائر الشفعاء و الاخلاء یوم الدین» (ملاصدرا، ۱۳۶۶ الف، ۳، ۳۲۲).

مقدمه دوم این که به طور کلی میان دو فعلیت متعارض، اگر یک صورت قوی‌تر از صورت دیگر باشد، آثار خود را غالب کرده و گویی موجب زوال آثار صورت ضعیف‌تر می‌گردد؛ نظیر آن که اگر دو رنگ سیاه و سفید با یکدیگر ترکیب شوند، به گونه‌ای که در یک حوض رنگ سفید، یک قطره رنگ سیاه ریخته شود، اثر سیاهی، ظاهر نمی‌شود. بر این اساس چنان‌چه میان دو فعلیت نیک و قبیح، فعلیت نیکو، از شدت و قوت بیش‌تری برخوردار باشد، آثار فعلیت قبیح نمایان نمی‌گردد. پر واضح است که مقصود از این سخن، معدوم شدن امر موجود نیست، زیرا اعدام موجود محال است؛ بنابراین به ناچار باید در طی مراتب بی‌شمار، باطن نفس آشکار

(ملاصدرا، ۱۳۷۸، ۴۱؛ همان، ۷۲) و شریف‌ترین و کامل‌ترین پیامبر الهی و مرکز دایره نبوت است (ملاصدرا، ۱۳۶۶ ب، ۲، ۵۸۹) و پس از آن جناب، علی بن ابی‌طالب صاحب مناقب عظیم و جامع اسماء و صفات الهی است به گونه‌ای که شبیه به جمع اضداد است (ملاصدرا، ۱۳۶۶ ب، ۲، ۵۶۵). او، بهترین خلائق است؛ خداوند، پیامبر اکرم] و آن حضرت را از میان تمام مخلوقات برگزید (ملاصدرا، ۱۳۶۶ ب، ۲، ۵۱۸). آن حضرت و یازده امام پس از وی، که نائب پیامبر] و وارث جمیع حالات و مقامات اشرف انبیاء، غیر از وحی هستند (ملاصدرا، ۱۳۶۶ ب، ۲، ۵۵۶)، به تمام آن‌چه امت در امر دین و دنیا محتاج‌اند، مزین بوده و به نهان و عیان، ظاهر و باطن و جمیع علوم انبیاء گذشته آگاه‌اند (ملاصدرا، ۱۳۶۶ ب، ۲، ۵۱۸).

اکنون با نظر به سه مقدمه فوق روشن می‌شود اگر آدمی ذوات مقدس اولیاء محمدی] را بشناسد، لاجرم محبت به ایشان در نفس حاصل شده و آدمی آنان را غایت خود قرار می‌دهد، زیرا در این ذوات کمالاتی را یافته و مشتاق آن‌ها می‌شود. سرانجام، در پایان مسیر این عاشقی، آدمی (بالتبع) یا زمینه ظهور کمالات مظهر اسم اعظم را در خود ایجاد می‌کند یا بالفعل در دنیا متصف به بخشی یا تمام کمالات مظهر اسم اعظم می‌شود. بنا بر هر دو حالت، محبت موجب سعادت است، زیرا در حالت اول نفس اگرچه بالفعل متصف به کمال نیست اما زمینه ظهور سهل آن را، در عوالم اخروی فراهم کرده است (نظیر آن‌چه حکما درباره آثار فراهم کردن زمینه ادراکات عقلی در وصول به بهشت عقلانی می‌گویند) و در حالت دوم، نیز خود متصف به هیئت کمالیه است. بنا بر این، محبت به اولیاء محمدی در آخرت موجب سعادت و فزونی لذات خواهد بود. همچنین با توجه به آن‌چه در مقام تبیین فلسفی عشق و محبت گذشت، روشن می‌شود عشق به اولیاء کامل، می‌تواند آدمی را عاشق و محب حق تعالی کند که این مقام، غایت کمال نفس است.

اینک که روشن شد چرا فعلیت محبت و ولایت پیامبر] و اهل بیت، موجب سعادت‌مندی نفوس



مواقف اولیه آخرت و گروهی در واپسین مراتب قیامت، از بند آلام رها می‌شوند.

با نظر به دو استدلال فوق، روشن می‌شود نقد به تبعیض و عدم رعایت عدالت درباره محبان و موالیان اولیاء محمدی، سخنی باطل است، زیرا محبان و موالیان اولیاء محمدی، حتی اگر به حسب ظاهر مانند دیگر انسان‌ها باشند، به حسب باطن، آراسته به صورت و فعلیتی هستند که امر، موجب تفاوت بسیار در احوالات اخروی او می‌شود، به این ترتیب نمی‌توان گفت «دوست داشتن یا پذیرش ولایت پیامبر] و اهل بیت، عملی دشوار نیست بنابراین چنانچه به سبب این فعلیت افراد مشمول الطاف ویژه شوند، امری خلاف عدالت رخ داده است»، زیرا این فعلیت به ظاهر ساده، اثری شگرف در نفس دارد.

۶ نتیجه گیری

تبیین عقلانی اثرگذاری محبت و ولایت اولیاء محمدی در حیات پس از مرگ، از ابعاد گوناگون حائز اهمیت است؛ از منظر فلسفه اسلامی صرف حصول معرفت و ارتقای قوه عقل نظری در این موضوع که با نظر به متعلق آن، از شریف‌ترین حقایق عالم هستی است، موجب رشد و تعالی نفس و در نتیجه سعادت اخروی است. افزون بر این که با ایجاد شوق و امید و انگیزه در نهایت منجر به بهبود جنبه عملی شده و آدمی را در مسیر کمال و سعادت قرار خواهد داد.

پژوهش حاضر که به منظور ارائه تحلیل و تبیین حکمی اثرگذاری صورت محبت به پیامبر] و اهل بیت و نیز ولایت ایشان صورت گرفته، به دو استدلال دست یافته است؛ استدلال نخست عبارت است از آن که چون از یک سو انسان ذاتاً طالب کمال است و از سوی دیگر عشق و محبت، علم به کمال است، آنگاه که آدمی اولیاء محمدی را که کامل‌ترین جلوه حق تعالی هستند، بشناسد دوستدار ایشان می‌گردد و در طریق ایشان قرار می‌گیرد. به این ترتیب یا در مسیر کمال قرار می‌گیرند یا بالاتر بالفعل مزین به

گردد. به نظر می‌رسد با عنایت به آن که درد و الم عبارت است از ادراک امر ناملائم با طبع، غلبه صورت محبت و ولایت بر صور معارض را می‌توان از باب عدم الادراک دانست.

توضیح بیشتر آن که با توجه به تعریف الم، ادراک الم مشروط به آن است که اولاً نفس توجه به خود داشته و ثانیاً امر سازگار با خود را نیابد. حال اگر نفسی که قادر نیست به تمام ساحات و ابعاد گوناگون توجه کند (نفس ضعیف، نظیر بیشتر نفوس)، غرق در محبت و توجه به ولی خود باشد، روشن است که از التفات به امور دیگر باز خواهد ماند. با عنایت به این مسئله، می‌توان گفت گروهی از دوستداران و پیروان اولیاء محمدی که به دلیل گناهان و مکتسبات معارض و مانع با سعادت، در مواقف قیامت گرفتار شدند، به سبب توجه شدید به مولی خویش، به آثار دردناک مکتسبات خویش ملتفت نبوده و ادراک الم ننمایند.

مقدمه سوم آن که چنان‌که گذشت، محبت، گونه‌ای از علم است و علم از برترین و کامل‌ترین کمالات وجودی است. از سویی دیگر چون عیار عشق و بهای محبت را، معشوق و محبوب تعیین می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ۶۳)، عشق و محبت به اولیاء محمدی، از قوی‌ترین و شدیدترین فعلیات است، به گونه‌ای که هر صورت و فعلیتی جز شرک و کفر را، در نهایت مغلوب خود می‌کند.

با التفات به سه مقدمه مزبور، روشن می‌شود چرا صورت محبت به اولیاء کمال، باعث کاهش آلام می‌شود؛ آن کس که محبوب خویش را کامل‌ترین موجود، پس از حق تعالی، قرار داده فعلیتی در نهاد خود ایجاد کرده که هر فعلیت دیگری را مغلوب و مقهور می‌کند، البته باید توجه داشت از آن جا که شدت و قوت معلول، ارتباطی مستقیم با شدت و قوت علت دارد و هر چه علت، قوی‌تر باشد، معلول او نیز از باب سنخیت با علت، قوی‌تر خواهد بود، هر چه صورت محبت و ولایت راسخ‌تر باشد، زودتر و به نحوی گسترده‌تر موجب نجات و رهایی از عذاب خواهد بود. به همین دلیل است که گروهی در



به این ترتیب روشن می‌گردد در جهان آخرت، مصحح فزونی لذت و سعادت یا کاهش آلام، برخاسته از مملکت نفس است؛ به تعبیر دیگر بر خلاف آن چه در بدو امر گمان می‌رود، محبت یا ولایت اولیاء محمدی، موجب انضمام کمالی خارج از نفس، به آدمی است، الطافی که در سرای آخرت به سبب فعلیت محبت و ولایت به آدمی می‌رسد، در حقیقت ظهور همان صورت مکنون در نفس است؛ همان‌طور که مُلک و سلطنت از ازل تا به ابد، از آن حضرت حق است لکن این حقیقت، در موقفی از مواقف اخروی، آن‌گاه که بانگ «...لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ...» (غافر: ۱۶) پرده‌ها را از مقابل دیدگان کنار می‌زند، برای اهل محشر ظاهر می‌گردد، جایگاه و ارزش حقیقی صورت محبت و ولایت نیز آن‌گاه برای آدمیان عیان می‌گردد.

کمالات اولیاء محمدی می‌شوند. در هر حال، صورتی در نفس نقش می‌بندد که آن صورت منجر به فزونی لذات و ابتهاجات نفس می‌گردد. استدلال دوم با نظر به آن که آلام یا لذات در مراتب پس از مرگ، برخاسته از مکمن نفس است، چنین است که هر گاه دو صورت با یکدیگر تعارض کنند، صورت قوی‌تر، چنان ظاهر می‌گردد که گویی صورت ضعیف، زائل شده و در نتیجه، اثری بر آن مترتب نیست. از سوی دیگر بدان سبب که هیچ صورتی، جز صورت علم و محبت به حق تعالی (صورت توحید)، همتای صورت محبت به اولیاء محمدی نیست، صورت محبت به ایشان بر هر صورتی مسلط و غالب شده و از این رو گویی اثر هر فعلیت معارضی را زائل می‌کند.



منابع

- ابن بابویه، محمد بن علی. *الأمالی*. تهران: کتابچی، ۱۳۷۶.
- ابن بابویه، محمد بن علی. *الخصال*. تصحیح: علی اکبر غفاری. قم: جامعه مدرسین، ۱۳۷۱.
- ابن بابویه، محمد بن علی. *علل الشرائع*. قم: کتاب فروشی داوری، ۱۳۸۵.
- ابن بابویه، محمد بن علی. *عیون أخبار الرضا علیه السلام*. تصحیح: مهدی لاجوردی. تهران: نشر جهان، ۱۳۷۸ق.
- ابن بابویه، محمد بن علی. *کمال الدین و تمام النعمة*. تصحیح: علی اکبر غفاری. تهران: اسلامی، ۱۳۹۵.
- ابن بابویه، محمد بن علی. *معانی الأخبار*. تصحیح: علی اکبر غفاری. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم: ۱۴۰۳ق.
- ابن بابویه، محمد بن علی. *فضائل الشيعة*. تهران: اعلمی، بی تا.
- ابن حنبل، احمد بن محمد. *مسند الإمام أحمد بن حنبل*. تحقیق: عامر غضبان و دیگران. با اشراف: عبدالله بن عبدالمحسن ترکی. بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۱۶ق.
- ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی. *شرح الأخبار في فضائل الأئمة الأطهار عليهم السلام*. تصحیح: محمد حسین حسینی جلالی، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۹ق.
- ابن سینا، حسین بن عبد الله. *رسائل ابن سینا (بیدار)*. قم: بیدار، بی تا.
- ابن شاذان، محمد بن احمد. *مائة منقبة من مناقب أمير المؤمنين و الأئمة*. تصحیح: مدرسه امام مهدی علیه السلام. قم: مدرسه الإمام المهدي، ۱۴۰۷ق.
- ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی. *مناقب آل أبي طالب عليهم السلام*. قم: علامه، ۱۳۷۹ق.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. *لسان العرب*. بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ق.
- اخطب خوارزم، موفق بن احمد. *المناقب*. تحقیق: مالک محمودی، قم: جماعة المدرسين في الحوزة العلمية، ۱۴۱۱ق.
- اخطب خوارزم، موفق بن احمد. *مقتل الحسين عليه السلام*. تحقیق: محمد سماوی. قم: أنوار الهدی، ۱۳۸۱.
- اربلی، علی بن عیسی. *کشف الغمة في معرفة الأئمة (ط- القديمة)*. تصحیح: سید هاشم رسولی محلاتی. تبریز: بنی هاشمی، ۱۳۸۱ق.
- استرآبادی، علی. *تأویل الآيات الظاهرة في فضائل العترة الطاهرة*. قم: بی تا، ۱۴۰۹ق.
- اشکوری، محمد بن علی. *تفسیر شریف لاهیجی*. تهران: دفتر نشر داد، ۱۳۷۳.
- امام حسن عسکری. *التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسكري عليه السلام*. تصحیح: مدرسه امام مهدی علیه السلام. قم: مدرسه الإمام المهدي عجل الله تعالى فرجه الشريف، ۱۴۰۹ق.
- ایجی، احمد بن محمد. *فضائل الثقلين من کتاب توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل*.



جوهری، اسماعیل بن حماد. الصحاح تاج اللغة و صحاح العربية. تصحیح: احمد عبد الغفور عطار. بیروت: دار العلم للملایین. ۱۳۷۶ق.

حافظ برسی، رجب بن محمد. مشارق أنوار الیقین فی أسرار أمير المؤمنین علیه السلام. تصحیح: علی عاشور. بیروت: اعلمی. 1422ق.

حسینی طهرانی، محمدحسین. معاد شناسی. مشهد: نور ملکوت قرآن. ۱۴۲۷ق.

حلی، حسن بن سلیمان. المحتضر. نجف: منشورات المطبعة الحیدریة. ۱۹۵۱م.

حمیری، عبد الله بن جعفر. قرب الإسناد ط- الحدیثة. تصحیح: مؤسسة آل البيت علیهم السلام. قم: مؤسسة آل البيت علیهم السلام. ۱۴۱۳ق.

خزاز رازی، علی بن محمد. کفایة الأثر فی النص علی الأئمة الاثني عشر. تصحیح: عبداللطیف حسینی کوهکمری. قم: بیدار. ۱۴۰۱ق.

دارمی، عبدالله. سنن الدارمی. تحقیق: حسین سلیم دارانی. ریاض: مرکز التراث الثقافي المغربي. ۱۴۲۱ق.

دهخدا، علی اکبر. لغت نامه. تهران: دانشگاه تهران. ۱۳۷۷.

دیلمی، حسن بن محمد. إرشاد القلوب إلى الصواب (للدیلمی). قم: الشریف الرضی. ۱۴۱۲ق.

دیلمی، حسن بن محمد. أعلام الدین فی صفات المؤمنین. تصحیح: مؤسسة آل البيت علیهم السلام. قم: مؤسسة آل البيت علیهم السلام. ۱۴۰۸ق.

تحقیق: حسین حسنی بیرجندی. تهران: المجمع العالمي للتقريب بين المذاهب الإسلامية، المعاونة الثقافية، مرکز التحقیقات و الدراسات العلمية. ۱۴۲۸ق.

برقی، احمد بن محمد بن خالد. المحاسن. تحقیق: جلال الدین محدث. قم: دار الکتب الإسلامية. ۱۳۷۱ق.

بغدادی، أحمد بن علي. تاریخ بغداد و ذیوله. تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا. بیروت: دار الکتب العلمية. ۱۴۱۷ق.

بنیاد پژوهش های اسلامی. شرح المصطلحات الفلسفیه. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی مشهد مقدس. ۱۴۱۴ق.

ترمذی، أبو عیسی. سنن الترمذی. تحقیق: بشار عواد معروف. بیروت: دار الغرب الإسلامي. ۱۹۹۸م.

ثعلبی. احمد بن محمد. الكشف و البیان المعروف تفسیر الثعلبی. تصحیح: نظیر ساعدی. بیروت: دار إحياء التراث العربی. ۱۴۲۲ق.

جوادی آملی، عبدالله. آفاق اندیشه. تحقیق علی اسلامی. قم: انتشارات اسراء. ۱۳۸۹.

جوادی آملی، عبدالله. پیامبر رحمت. تحقیق: محمدکاظم بادپا. قم: انتشارات اسراء. ۱۳۸۸.

جوادی آملی، عبدالله. تسنیم: تفسیر قرآن کریم (جلد ۴۰). تحقیق: روح الله زرقی. قم: انتشارات اسراء. ۱۴۲۷ق.

جوادی آملی، عبدالله. عمل عرفانی در پرتو علم و حیانی. تحقیق: محمود قلی پور. قم: انتشارات اسراء. ۱۳۹۱.



صدر الدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. *المبدأ و المعاد*. بی جا. بی نا. بی تا.

صدر الدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. *المظاهر الإلهية في أسرار العلوم الكمالية*. تحقیق: محمد خامنه‌ای. تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا. ۱۳۷۸.

صدر الدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. *تفسیر القرآن الکریم*. تصحیح: محمد خواجه‌وی. قم: بیدار. ۱۳۶۶ (الف).

صدر الدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. *شرح أصول الکافی*. تصحیح: محمد خواجه‌وی. محشی: علی بن جمشید نوری. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی. موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه). ۱۳۶۶ (ب). طباطبایی، محمد حسین. *نهایة الحکمة*. قم: مؤسسه النشر الإسلامی. ۱۴۳۶ق.

طباطبایی، محمدحسین. *المیزان في تفسیر القرآن*. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات. ۱۳۹۰ق.

طبری، احمد بن عبدالله. *ذخائر العقبی في مناقب ذوی القربی*. تصحیح: سامی غیری. قم: دار الکتاب الإسلامی. ۱۳۸۶.

طبری آملی، محمد بن ابي القاسم. *بشارة المصطفى لشيعة المرتضى (ط- القديمة)*. نجف. المكتبة الحيدرية. ۱۳۸۳ق.

طوسی، محمد بن محمد. *شرح الإشارات و التنبيهات*. تصحیح: حسن حسن‌زاده آملی. قم: بوستان کتاب قم: چاپ اول. ۱۳۸۶.

طوسی، محمد بن حسن. *الأمالی (للطوسی)*. تحقیق: مؤسسه البعثة. قم: دار الثقافه. ۱۴۱۴ق.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد. *مفردات ألفاظ القرآن*. بیروت: دار القلم. ۱۴۱۲ق.

راوندی، سعید بن هبة الله. *الدعوات (لراوندي) / سلوة الحزين*. قم: انتشارات مدرسه امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف). ۱۴۰۷ق.

ربانی گلپایگانی، علی. *درآمدی به شیعه شناسی*. قم: مرکز جهانی علوم اسلامی. ۱۳۸۵.

روزبهان بقلی، روزبهان بن ابی نصر. *عرائس البیان فی حقائق القرآن*. تصحیح: احمد فرید مزیدی. بیروت: دار الکتب العلمیة. ۲۰۰۸م.

زمخشری، محمود بن عمر. *الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل*. تصحیح: مصطفی حسین احمد. بیروت: دار الکتاب العربی. ۱۴۰۷ق.

سبحانی تبریزی، جعفر. *بحوث في الملل و النحل*. قم: مؤسسه الإمام الصادق علیه السلام. ۱۴۲۷ق.

سبزواری، هادی. *شرح مثنوی*. تصحیح: مصطفی بروجردی. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی. ۱۳۷۴.

سهروردی، یحیی بن حبش. *مجموعه مصنفات شیخ اشراق*. تصحیح: هانری کربن و دیگران. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی. ۱۳۷۲ش.

شهرستانی، الملل و النحل. *تحقیق: محمد بدران*. قم: الشریف الرضی. ۱۳۶۴.

صدر الدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. *الحکمة المتعالیة فی الأسفار العقلیة الأربعة*. قم: مكتبة المصطفوي. ۱۳۶۸.



کلینی، محمد بن یعقوب. *الكافي*. تصحيح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی. تهران: دار الکتب الإسلامية. ۱۴۰۷ق.

کوفی، فرات بن ابراهیم. *تفسیر فرات الکوفی*. تحقیق: محمد کاظم. تهران: مؤسسه الطبع و النشر في وزارة الإرشاد الإسلامي. ۱۴۱۰ق.

مجلسی، محمدباقر. *بحار الانوار*. بیروت: موسسه الوفاء. دار إحياء التراث العربي. ۱۴۰۳ق.

مفید، محمد بن محمد. الإرشاد في معرفة حجج الله على العباد. تصحيح: مؤسسه آل البيت عليهم السلام. قم: کنگره شیخ مفید. ۱۴۱۳ق
مکارم شیرازی، ناصر. *آیات ولایت در قرآن*. تهیه و تنظیم: ابوالقاسم علیان نژادی. قم: نسل جوان. ۱۳۸۶

نجاشی، احمد بن علی. *رجال النجاشی*. قم: مؤسسه النشر الاسلامي التابعه لجامعة المدرسين. ۱۳۶۵.

طوسی، محمد بن حسن. التبیان في تفسیر القرآن. بیروت: دار إحياء التراث العربي. بی تا.

عدهای از نویسندگان. *الأصول الستة عشر* (ط دار الحديث). تصحيح: ضياء الدين محمودی و نعمت الله جلیلی و مهدی غلامعلی. قم: مؤسسه دار الحديث الثقافية. ۱۴۲۳ق.

عدهای از نویسندگان. *الأصول الستة عشر* (ط دار الحديث). تصحيح: ضياء الدين محمودی و نعمت الله جلیلی و مهدی غلامعلی. قم: مؤسسه دار الحديث الثقافية. ۱۴۲۳ق.

عربی، محمد غازی. التفسیر الصوفی الفلسفی للقرآن الکریم. دمشق: دار البشائر. ۱۴۲۶ق.

قمی، علی بن ابراهیم. تفسیر القمی. تحقیق: طیب موسوی جزایری. قم: دار الكتاب. ۱۳۶۳.

قندوزی، سلیمان بن ابراهیم. ینابیع المودة لذوي القربى. تحقیق: علی بن جمال حسینی. قم: منظمة الاوقاف و الشؤون الخيرية. ۱۴۲۲ق.